

- 142 In dalje šla sva sveto pot ob skali,
v duhove zroč, ležeče preko poti,
ki zopet kakor preje so jokali.
- 145 Zoper nevednost nisem v borbi króti
takó boril v vseh dnevih se življenja,
ko takrat, če spomin me moj ne moti,

- 148 ko izvedeti sem žêlel vzrok tresenja:
ker mudno, smelo bilo bi vprašanje
in sam kar nisem našel razjasnjenja,
- 151 zamišljen mi korak bil in plašán je.

(Dalje.)

Sitnosti.

Jože Plot.

Šolski ravnatelj Franc Ksaver Besednjak je puhn timer zadnji dim iz zadnje cigare in odložil časopis.

Ob treh popoldne se je pričenal tisti čemerni, mračni čas, ki je gospodu Besednjaku že vso zimo presedal. Ta puščoba se je ponavljala od davnih jesenskih dni, odkar se je prilepila na okna umazanosa, kapljičasta vlaga, ki je ni moglo pregnati nobeno solnce, ne težka slugova roka, ki je sleherni jutro in opoldne jezno škrtala z rokavom po steklu. »Da bo sitnež vsaj enkrat manj siten!« se je neutrudno nadejal sluga, ki je bil za majhno, komajšnje spoznanje manj debel kot »on«. Ali ob tretji uri popoldne se je ravnatelj vedno razhudil. Široko se mu je zazdehalo in drobne, zelo okrogle oči so se mu kar same zavrtale po pisarni ter obvisle na motni, tekočinasti prevlaki, ki je počasi, počasi polzela na oknih.

»Ohaha!« se mu je zasolžilo v očeh. In je vzdihnil: »Moj ljubi Bog, ki si v nebesih — ohaha!«

Na dvorišču sta stala dva stara, motovilasta kostanja. Komaj ju je mogel razločiti. Srež se je usipal s polomljenih vej in zažgnil še tisto malce luknjic, ki je skoznje mogla prodreti svetloba. Dretnotne sence so se stegnile po pisarni, podremale v kotih, zaze hale ter se zaspano povlekle pod rumenkasti strop, tiščale v starinske omare in proniknile obraze šolskih nadzornikov in ravnateljjev, ki so uradno nemi molčali in nemeli v zaprašanih okvirih. Zdajpazdaj so zaškripala priprta vratca omar, iz skladenice aktov se je zganil dolgčas ter sedel na pisalno mizo pred gospoda ravnatelja, ki je bil živ, a še ni več ganil. In s stropa so se trgale sence, se spuščale ter sesedale na njegovo gladko, častljivo plešasto glavo, zlagoma, težke. Besednjak je zaprl oči, misleč na mnogo trpkih reči, ki so mu ležale na srcu, odveč kot nerešeni akti...

Nekaj čudnega se je danes prigodilo doma. Sicer je pravi dom Besednjakov pisarna. Včasih se pošali sam pri sebi: »To je moje kraljestvo in, kdor stopi vanje, je moj podložnik!« A ima še drug

dom, kakor tudi ne vsi ljudje: troje sob v Koširjevi vili in neoporečno družinico. On, ki je petdeset let star, deset let ravnatelj in ki že pet let čaka zaman, da bi postal šolski nadzornik, si je vzgojil — poleg vsega drugega — tudi družinico, solidno in neoporečno, kakor je vse, kar gre skoz njegove roke. (Po desetih, petnajstih letih ga pozdravljajo na cesti njegovi nekdanji učenci: »Nikoli Vas ne pozabim, gospod ravnatelj!« To se pravi: »Pomni, Besednjak, in ne odpusti tistim, ki so krivi, da nič več ne avanziraš!«) Gospa Fanika je pristni pedagoški izdelek: nekdanjo kmetsko Štefanijo je naučil spodobnega vedenja in lepega pisanja; Fanika molči, kadar gospod govori; nikoli se z njim ne krege, dasi je že hotela biti včasih jezična, dobro kuha, mu preskrbi cigar in mu dobro postelje... Hčerka je učiteljica, v poslušnosti vzgojena, zato pridna in poštena; vsak denar da očetu v roke; in hitro avanzira, se razume, zakaj. Ali tej frklji je danes nekaj v glavo padlo — takorekoč. Sedeli so pri kosilu, on je pripovedoval. Res, da je bil nekoliko slabe volje. Pa kako, da bi ne bil — hudiča, takorekoč! Družinski poglavar govori, a družina ne ve ničesar pripomniti, ničesar odgovoriti. Gospa Fanika samo kima, samo je in nič ne reče. Ksaverija Fanika tudi samo kima, samo je in nič ne reče... Ni še bilo končano kosilo, ko je Ksaverija Fanika odmaknila krožnik in začela vrteti vilice med prsti. To ni bilo nič nenavadnega; Ksaverija je velikokrat napravila to neumnost in nenavadna je bila le miloba očetovskega svarila, da je takorekoč nesposobno, se z vilicami igrati. Ksaverija je tudi to pot takoj izprevidela svojo napako; a obenem je brž napravila spet drugo neumnost. Povesila je oči in odprla usta:

»Atej!« Samo to in je močno zardela. Gospa Fanika se je skromno nasmehnila v krožnik.

»No, kaj? Čemu slovesnosti doma, za mizo, v privatni družinici? In če govoriš, glej bližnjiku v obraz!«

»Nekaj Vam bom povedala.«

»Le povej, saj se držiš kakor mutec osojski!« To primero je izrazil dostojno, v čisto prijaznem, veselem, očetovskem tonu.

»Čakajte, da bova sama! Lepo prosim, samo par besedi!«

Besednjaka je vznevoljila taka nepotrebna, skrivnostna slovesnost. Vendar si je mirno prižgal cigaro, velel: »Na razpolago!« in stopil iz obednice k pisalni mizi. Ksaverija Fanika je šla počasi, boječe za njim. Smešno, presmešno! »Torej, kaj bo, le kaj boš povedala, ljubica moja?« se je pošalil iz same nerodne zadrege. To je ojunačilo Ksaverijo Faniko. Spravila je na dan med jokom in smehom:

»Možila se bom!«

Gospod ravnatelj Franc Ksaver Besednjak se je skoraj ustrašil. Če bi mu tisti hip kdo rekel, da so vsi upi na povišanje — prazna pena, bi ne bil iznenađen, kakor ga je presenetila ta tretja neumnost Ksaverije Fanike Besednjakove.

»Kaj, moj otrok torej spletkari za mojim hrbtom? Brez moje vednosti, na svojo roko!« Ta misel ga je naravnost osupnila. Spomnil se je na svojega sluga, ki tudi spletkari, na učitelje, ki spletkarijo, na spletke tistih, ki so krivi, da ne avanzira ...

»S kom si se potepala?«

»Z nikomer.«

»Kje si potlej iztahnila svojega ženina?«

»Saj ga še nimam,« je zajokala punčara.

Smešno, presmešno, takorekoč budalost! Niti ženina ne pozna, pa se hoče možiti! Kako bi ga tudi poznala — hvala Bogu! In Zevsi tudi nič več ne dvorjanijo po svetu! O ti neumnica, otrok frkljasti! Treba jo prijeti, pravočasno spraviti na pravo pot ... Kot vzgojitelj po poklicu je zresnil obraz v jezne gube in stavil hčeri naslednja vprašanja:

»Koliko si stara?«

»Petindvajset let.«

»Tako. In učiteljica si! Mar ti ni dobro pri meni?«

Zdaj se je nekaj nečuvnega zgodilo. Ksaverija Fanika je odgovorila: »Ne!« Tiho sicer, a rekla je. Nato je gospod šolski ravnatelj Franc Ksaver Besednjak kot oče vzdignil roko in pokazal na vrata.

»Prosta pot!« Tako je rekel in se ganjen naslonoil na pisalno mizo.

Hči se ga je oklenila. »Saj Vas imam rada! Za božjo voljo, samo razumite me! Kako bi Vam povedala ... Tovarišice so tako vesele, može se — zakaj bi se jaz ne smela? Ali nisem dovolj stara?«

»Dovolj. Ali nehvaležnica si! Zapomni si, od mene ne dobiš krajcarja več! Proč, pravim, proč, nehvaležnica!«

To je učinkovalo. Ksaverija Fanika se je plašno odmaknila za posteljo in si zakrila obraz z rokami. Čez pet minut je oče izpregovoril, a se ni ozrl nanjo.

»Si še vedno tukaj? Zakaj ne greš? Saj ti ni vseč pod mojo streho! Le pojdi, kamor hočeš, jaz te nočem več poznati!«

Hči je zaihtela. Čez nadaljnjih pet minut se je omečilo njegovo srce; umestna pridiga, par spodbudnih zgledov bo obrazložilo in potolažilo vso zadevo. »Če bodo drugi skakali v vodo, ali boš tudi ti tiščala za njimi? Boš že videla, kaj so tuji ljudje! Ljubo doma, kdor ga ima, pravi Slomšek. Poglej gospodično Marjetico: trideset let je stara, ima naslov ravnateljice in vsak dan je brati o njenih novih odlikah; kamor se gane, vse pride v časopis. Zakaj je ravnateljica? Zato, ker je pametna! In niti v glavo ji ne pade, da bi se možila ...«

»Ona seveda...« se je domislila Ksaverija Fanika.

»Kaj ona?! Pokličí mamó!«

Gospa Fanika, ki je prisluškovala, je stopila izza vrat in zakašljala.

»Ali si že povedala mami?«

Hči je potrdila.

»Tako. In kaj praviš ti, Fanika?«

»Kaj čem reči? Nič ne rečem. Ampak revici je hudo, dolgčas. Res, kaj hoče! Samo v šolo in iz šole, dan za dnem, še klavirja nima ...«

»Tako — potuha!«

Gospod Besednjak je loputnil knjigo ob pisalnik ter vstal. Žena je strahoma letela po ogrtač in klobuk. Nato se je on, njen mož, oblekel sam. Ter je šel mimo Ksaverije, ne da bi se ozrl nanjo, da jo takorekoč očitno ignorira ...

»Pa se bom!« je slišal pred vrati.

»Kdo je tako rekel?!« A že, ko je stopil na cesto, si je bil čisto na jasnem s svojim sklepom: »Ne boš se!« —

Ohaha, to preklicano, dolgo popoldne! Še delati ne more, kakor bi rad, zavoljo teh sitnosti, ki mu roje po glavi. Pa naj reče kdo, da ni križ z otroki! Poleg vsega dela in skrbi še takove čenče! Nak, ne boš se možila! Ravnatelj Besednjak, ki je napisal »Vzgojo v šoli in doma«, ima dovolj izkušenj. Mlade ljudi je treba poučiti, če ne gre z lepa, z grda. Kdo je on? Šolski ravnatelj, pedagog in lastni oče Ksaverije Fanike! Še njemu se ne zdi prav, da se je sploh kdaj oženil ... To je sad izkušenj. Zavoljo tiste skopo od-

merjene dote, zavoljo te Štefanuze, ki se spet kuja... nak, njegovi hčeri se ni treba možitil! Komu je sploh potrebno, zatekati se v zakonski stan? Kdor nima staršev, da bi zanj skrbeli, kdor nima prilike za lastno karijero. Tako je! Vse drugo je prazno. Tako po priliki, kakor tista beseda: »Le kaj boš povedala, ljubica moja?« To so muhe, zgolj muhe... A mlad človek postane vsled njih objesten, kakor je tiskano v pedagoški knjigi Franca Ksaverja Besednjaka. Tam je konstatirano črno na belem: »Otrok se loti često objestnost, oklenejo se nekakšnih fiksnih idej.« O, saj jih pozna — fiksne ideje! Da, take, kakor je z njimi obseden onile tam v sosednjem razredu! Ha, ha, poslušaj, kako se napihuje! Tak učitelj, to je vzgoja! »Ti si osel, kakor ga še ni svet nosil!« Čaj, kolega Janez, le počasi! Bom stopil v tvoj razred, se boš pa kar sesedel pred tablo. Kolega Janez, ali se tako kriči nad otroki?! Na nedolžna, nežna, dovzetna srca?! Kmet! Na sočne mladike tako-

rekoč, ki jim škodi vsak vetrec, vsaka huda beseda?! To ni lepo in se ne ujema s postavo, kakor je na primer napisana v tej in tej knjigi... Ha, ha, Janez, in ti bi rad avanziral?! — —

Šolski ravnatelj je odprl oči. Napel je pogled in čudoma motril omaro, ki se je bogvekdaj na široko odprla pred njim; zdelo se mu je, da se zgornji predal, naložen z debelo »Vzgojo otrok«, nagiblje, kakor bi se hotel prevaliti.

Ksaverju Besednjaku so zakrilile roke visoko nad glavo. »Ohaha!« so se vnovič zasolzile oči. Skoz te migotajoče solze je hipoma zagledal, kakor bi bral v časniku pred seboj, tiskano črno na belem: »Čestitamo velezaslužnemu gospodu nadzorniku...« Ko so se pa solze razlezele, ni ničesar več videl in lotila se ga je neodoljiva jeza.

»Falot — takov sluga!«

Prizgal je luč in renče poklical slugo. Nadušljivi sluga je priletel z veliko, umazano cunjjo, zagodrnjal: »Prmejš!« in začel brisati okna.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Imenu in spominu Janeza Evangelista Kreka. — Ivan Pregelj.

Petnajst let je bilo minilo po velikem in krvavem uporu tolminskih tlačanov, petnajst čudno tihih let po viharnem in šumnem vrvenju za stare pravice. Pa še v tem letu, petnajstem po strašni in kruti sodbi za nepokorščino, je tlelo v tolminski duši: v tihih jesenski noči je plamtela samotna tlačanska kočja na Ljubinju in gorela vso noč. Zažgal je bil gospodar sam, trdovraten in koleričen pravdar iz leta sedemnajststotrinajstega, ki je bil navidezno miren sprejel kazen za upor, cesar njegovi bolj sangvinični tovariši niso storili. To so storili: V leskovem grmu so urezali palic na pot, zažgali bajte in staje in našli skrivnih poti čez Kolovrat in Kambreško. Srce jim je jokalo pod bukovimi srajcami, z ustmi pa so kleli in škodoželjno so meli roke: pišite nas grof in tlaka, desetina in davek! In so od tistih dob tihotapili sol in vino na Tolminsko in so živeli žalostno življenje, a tlačanili niso. Tako življenje je volil petnajst let po uporu šestdesetletni Ljubinjčan in je postal prilika uporne Tolminske.

Prilika spokorjene Tolminske in ustrahovane pa je postal mostarski krojač Anže Rink, družinski oče in mož svoje besede. To je naredil: K tolminskemu grofu Jakobu Antonu je šel in se

priporočil za biriško službo. In je postal naslednik slovitega Mohorja Kacafure. In je sam povedal, da bo za priliko Tolmincem, ker služi dvema gospodom in je po telesu hudičev in po duši božji hlapec.

Če je rekel Anže Rink, da je hudičev hlapec, je hotel povedati, da je grofov. Takrat ni bilo na Tolminskem tlačana, ki bi bil imenoval tolminskega grofa Jakoba Antona drugače, nego grof Tisihudič. Nič napačnega niso mislili. Zpomnili so si bili edino-le priljubljeno grofovo psovko, s katero jih je naganjal, kadar so prišli tožit njegove biriče in galjote.

Takrat so izbrali Knežani svojega rojaka duhovnika za domačega župnika. Tolminski naddijakon De Brandis ga je potrdil, grof Tisihudič ga je instaliral. Pa je mrmral in je rekel svojemu sinu grofu Ivanu Ignacijju:

»Upornik je bil oče, sin bo hudič!«

Teden pozneje je rekel:

»Saj sem vedel, da bo hudič. Ne boji se me!«

Še teden pozneje je rekel:

»Po očetu je podedoval tolminske pravice!«

Takrat je vprašal grof Ivan Ignacijj:

»O kom govoriš?«